

ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ ΨΑΛΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ὑπό ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΣΤ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ Α.Π.Θ.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΤΟΥ ΜΕΛΟΥΣ

Η μελωδία (το μέλος) έχει τρία θεμελιώδη συστατικά, τα οποία είναι:

- ❖ **Οι Φθόγγοι**, δηλαδή οι διαφορετικές φωνές,
- ❖ **Οι Χρόνοι**, δηλαδή ή χρονική διάρκεια τῶν φθόγγων
- ❖ **και η Έκφραση**, δηλαδή ο τρόπος ποιοτικῆς απόδοσης τῶν φθόγγων.

1. ΟΙ ΦΘΟΓΓΟΙ – Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ

Φθόγγος λέγεται ο ήχος που παράγεται από τις ανθρώπινες χορδές ή από ένα μουσικό όργανο και εκπέμπεται σέ ώρισμένο ύψος.

Τα τρία γνωρίσματα των φθόγγων είναι:

- ❖ **Το ύψος**, έχουμε φθόγγους υψηλότερους και χαμηλότερους. Οι υψηλότεροι φθόγοι έχουν μεγαλύτερο αριθμό παλμικών κινήσεων, δηλ. μεγαλύτερη συχνότητα ενώ οι χαμηλότεροι φθόγοι μικρότερη συχνότητα.
- ❖ **Η ένταση** (έχουμε φθόγγους ισχυρότερους η ασθενέστερους)
- ❖ **Η χροιά** , ο ιδιαίτερος χαρακτήρας που παράγει κάποιο μουσικό όργανο ή κάποιο ηχογόνο σώμα .

ΚΛΙΜΑΚΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

- ❖ Η διαδοχική εκτέλεση επτά (7) διαφορετικών κατά οξύτητα μουσικών φθόγγων με την επανάληψη του πρώτου φθόγγου ονομάζεται κλίμακα.
- ❖ Οι 7 φθόγγοι που αποτελούν την **μουσική κλίμακα** της Βυζαντινής μουσικής είναι οι παρακάτω:
Δημιουργήθηκαν από τα επτά πρώτα γράμματα του αλφαβήτου.
Π Α Β ου Γ α Δ ι κ Ε Ζ ω Ν η
- ❖ Ο πρώτος φθόγγος της κλίμακας ονομάζεται **βάση** κ ο τελευταίος **κορυφή**. Απο τον φθόγγο της βάσης παίρνει το όνομα ολόκληρη η κλίμακα, πχ η κλίμακα που έχει βάση τον φθόγγο Πα ονομάζεται κλίμακα του Πα.
- ❖ Η διαδοχική μελωδική εκφώνηση των φθόγγων, οξύνοντας την φωνή μας καθώς απαγγέλλουμε τον επόμενο φθόγγο, ονομάζεται **Ανάβαση**, ενώ η αντίστροφη μελωδική εκφώνιση ονομάζεται **Κατάβαση**.

Η Κλίμακα του φθόγγου ΝΗ
καί τα ακουστικά μόρια
των διαστημάτων

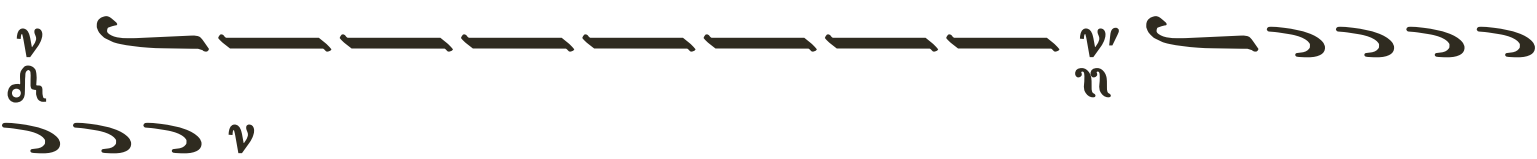
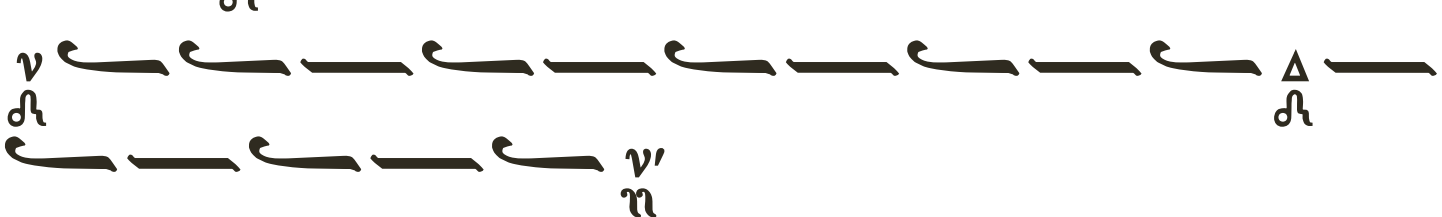

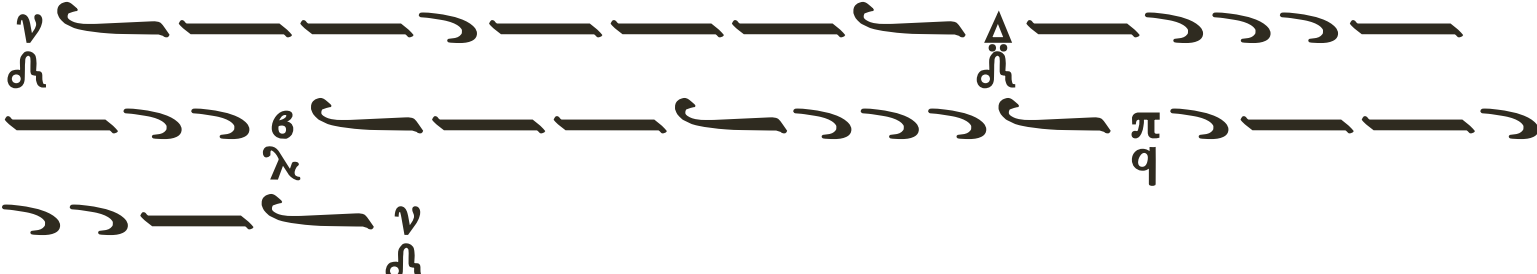
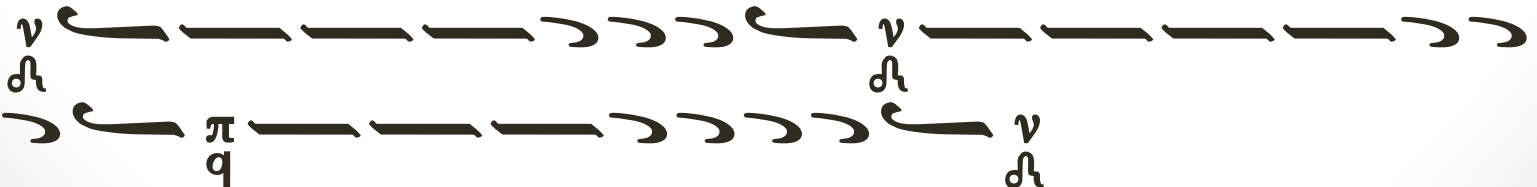
Η ΔΙΑΤΟΝΙΚΗ - ΦΥΣΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ

ΟΙ ΔΙΑΤΟΝΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΩΝ ΦΘΟΓΓΩΝ

ν λ	π φ	ϵ λ	γ π	Δ λ	κ φ	ζ λ	ν π
12	10	8	12	12	10	8	
Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη

Φθόγγοι

Ασκήσεις

1.
2.
3.
4.
5.

2. ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΑ - ΤΟΝΟΙ

- ❖ **Διάστημα** ή **τόνος** είναι η απόσταση μεταξύ δύο φθόγγων ή χορδών.
- ❖ Τους φυσικούς τόνους, τους οποίους αβίαστα εκφέρει η ανθρώπινη φωνή, τους διακρίνουμε σε **Μείζονες, Ελάσσονες** και **Ελάχιστους**. Ο **μείζων** τόνος έχει **12 ακουστικά μόρια**, ο **ελάσσων 10 ακουστικά μόρια** και ο **ελάχιστος 8 ακουστικά μόρια**. Αυτές είναι οι αποστάσεις που μπορούν να έχουν μεταξύ τους 2 φθόγγοι.
- ❖ Με τους φυσικούς τόνους σχηματίζεται η φυσική **διατονική κλίμακα**. Ονομάζεται διατονική γιατί έχουμε σ' αυτήν μια διαδοχή φυσικών τόνων, όχι μεγαλύτερους ή μικρότερους από αυτούς.
- ❖ Τα μεγαλύτερα ή μικρότερα από τους φυσικούς τόνους διαστήματα ονομάζονται **αλλοιωμένα ή αλλοιωμένοι τόνοι**. Με τους αλλοιωμένους τόνους σχηματίζονται **χρωματικές και εναρμόνιες κλίμακες**.

ΚΛΙΜΑΚΕΣ ΜΕ ΑΛΟΙΩΜΕΝΟΥΣ ΤΟΝΟΥΣ (ΧΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΝΑΡΜΟΝΙΕΣ)

- **ΔΙΑΤΟΝΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ (ΠΛ.Δ' Τόνου ΝΗ)**

12	10	8	12
----	----	---	----

- **ΧΡΩΜΑΤΙΚΗ ΜΑΛΑΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ (Β' ΗΧΟΥ) Τόνου ΔΙ**

8	14	8	12
---	----	---	----

ΧΡΩΜΑΤΙΚΗ ΣΚΛΗΡΗ ΚΛΙΜΑΚΑ (ΠΛ. Β' ΗΧΟΥ) Τόνου ΠΑ)

6	20	4	12
---	----	---	----

ΕΝΑΡΜΟΝΙΑ ΚΛΙΜΑΚΑ (ΗΧΟΣ ΒΑΡΥΣ Τόνου ΓΑ)

12	12	6	
----	----	---	--

3. Η ΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Το γραφικό σύστημα με το οποίο γράφεται η βυζαντινή μουσική ονομάζεται σημειογραφία.

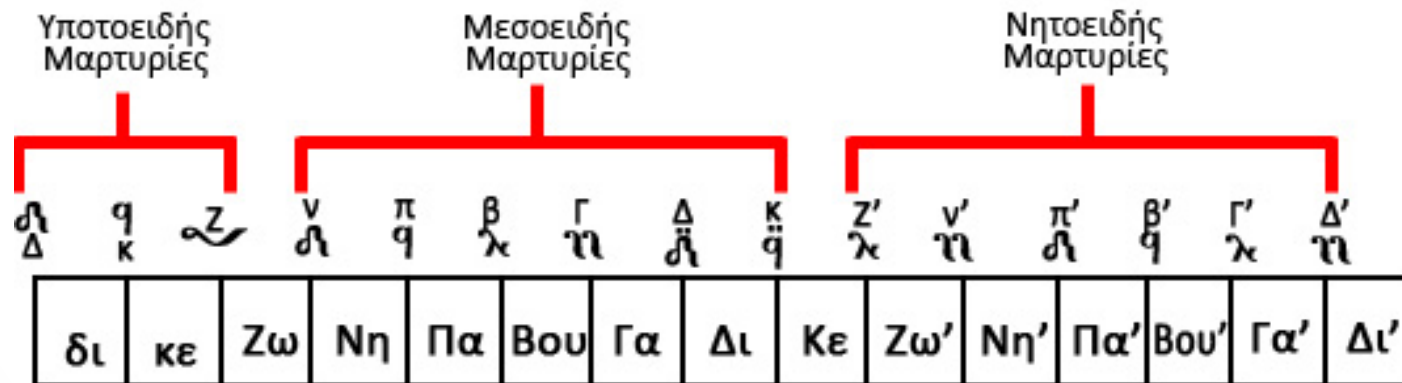
Τα ιδιαίτερα στοιχεία και σημεία της γραφής του βυζαντινού μέλους είναι:

- i. Οι μαρτυρίες των ήχων και των φθόγγων
- ii. Τα σημεία ποσότητας (οι χαρακτήρες ανάβασης , κατάβασης)
- iii. Τα σημεία (οι χαρακτήρες) χρόνου ή έγχρονες υποστάσεις
- iv. Τα σημεία (χαρακτήρες) ποιότητας ή άγχρονες υποστάσεις
- v. Τα σημεία αλλοίωσης (διέσεις –υφέσεις), οί φθορές, οι χρώες.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

4. ΠΕΡΙ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ ΤΩΝ ΦΘΟΓΓΩΝ

- ❖ Οι **μαρτυρίες** είναι σημεία που φανερώνουν κατ' αρχάς τον ήχο του κάθε μέλους ή τους φθόγγους της κλίμακας του μέλους.
- ❖ Οι **μαρτυρίες** δεν ψάλλονται, αλλά γράφονται στην αρχή του μέλους ή ενδιάμεσα ή στο τέλος του μέλους.
- ❖ Κάθε φθόγγος της κλίμακας δηλώνεται με μία μαρτυρία, υπάρχουν δηλαδή τόσες μαρτυρίες όσοι και οι φθόγγοι της κλίμακας

ΠΕΡΙ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ ΤΩΝ ΦΘΟΓΓΩΝ

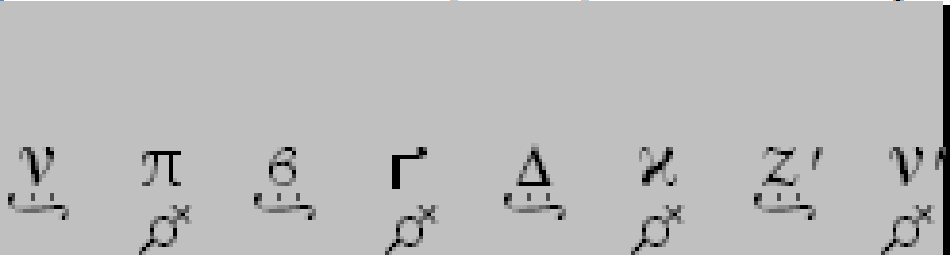
- ❖ Οι μαρτυρίες των φθόγγων σημειώνονται για να επαληθεύουν το μέλος ή μέσα ή στο τέλος του μέλος. Οι Μαρτυρίες δέν ἔχουν φωνή, δέν ψάλλονται,
- ❖ Οι **διατονικές μαρτυρίες** είναι κοινές για τους διατονικούς και εναρμονικούς ήχους ενώ οι **χρωματικές μαρτυρίες** είναι διαφορετικές για την κλίμακα του Δευτέρου ήχου και διαφορετικές για την κλίμακα του πλάγιου του Δευτέρου ήχου.
- ❖ Στην παραπάνω εικόνα διακρίνουμε τις μαρτυρίες της **μέσης διαπασών**, της **οξείας διαπασών** και της **βαρείας διαπασών**. Έτσι έχουμε αντίστοιχα τις μαρτυρίες **μέσης διαπασών**, τις **υποτοειδείς** και τις **νητοειδείς** μαρτυρίες.

ΟΙ ΧΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Χρωματικές Μαρτυρίες του ð πλ. β'.

Χρωματικές Μαρτυρίες του ð β' ήχου

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

5. ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ Ή ΣΗΜΕΙΑ ΠΟΣΟΤΗΤΑΣ

Οι χαρακτήρες ποσότητας φανερώνουν την ισότητα, την ανάβαση ή την κατάβαση της φωνής.

Οι χαρακτήρες ποσότητας δείχνουν το μέγεθος του διαστήματος ανάλογα με τον ήχο που ψάλλουμε, και δεν φανερώνουν ωρισμένο φθόγγο, ή μια οξύτητα συγκεκριμένη.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΠΟΣΟΤΗΤΑΣ

- ❖ Το **Ίσον** φανερώνει την ισότητα, δηλ επαναλαμβάνουμε τον προηγούμενο φθόγγο.

Σημαδόφωνα ανάβασης

- ❖ Το **Ολίγον** , η **Πεταστή** και τα **Κεντήματα** φανερώνουν ανάβαση μίας φωνής στον επόμενο ψηλότερο φθόγγο.
- ❖ Το **Κέντιμα** , φανερώνει ανάβαση δυο φωνών πχ από τον Πα στον Γα.
- ❖ Η **Υψηλή** , φανερώνει υπερβατή ανάβαση τεσσάρων φωνών.

Σημαδόφωνα κατάβασης

- ❖ Η **Απόστροφος** , φανερώνει κατάβαση μίας φωνής
- ❖ Το **Ελαφρόν** , φανερώνει υπερβατή κατάβαση δυο φωνών.
- ❖ Η **Υπορροή** , φανερώνει συνεχή κατάβαση δυο φωνών, έχει ενέργεια δύο αποστροφών και χρονική διάρκεια δύο χρονών.
- ❖ Η **Χαμηλή** , φανερώνει κατάβαση τεσσάρων φωνών.

6. Η ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ ΠΟΣΟΤΗΤΑΣ

π
ϑ

α) Πα Πα Βου Γα Δι Κε Δι Γα Βου Γα Δι Δι

β) Την τι μι ω τε ε ραντων Χε ρου βι ιμ

Δ
ϑ

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΜΕ ΠΕΤΑΣΤΗ ΚΑΙ ΚΕΝΤΗΜΑΤΑ

Πεταστή (+1φωνή), ΚΕΝΤΗΜΑΤΑ (+1φωνή)

Row 1: $\frac{\nu}{\delta\lambda}$ — — — — $\frac{\theta}{\lambda}$ — — — — $\frac{\Delta}{\delta\lambda}$

Row 2: — — — $\frac{\nu}{\eta}$ — — — — —

Row 3: — — — — — — — $\frac{\nu}{\delta\lambda}$

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

7. ΠΕΡΙ ΧΡΟΝΟΥ

Το χρονικό διάστημα που δαπανάται για την εκφώνηση ενός σημαδόφωνου λέγεται **χρόνος**, και σημειώνεται με χαρακτήρες που ονομάζονται χαρακτήρες χρόνου ή έγχρονες υποστάσεις.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΧΡΟΝΟΥ Η' ΕΓΧΡΟΝΕΣ ΥΠΟΣΤΑΣΕΙΣ

Την χρονική διάρκεια των σημαδοφώνων μπορούμε να την αυξήσουμε ή να την ελλατώσουμε με άλλους χαρακτήρες χρόνου.

Γενικά οι χαρακτήρες χρόνου διακρίνονται σε:

- I. **Αυξάνοντες τον χρόνο (προσθετικοί)**
- II. **Διαιρούντες τον χρόνο**
- III. **Μεικτούς (αυξάνουν και διαιρούν)**

A. Χαρακτήρες αυξάνοντες τον χρόνο (προσθετικοί)

- I. Το **Κλάσμα** (αύξηση 1 χρόνου)
- II. Η **Απλή** (αύξηση 1 χρόνου)
- III. Η **Διπλή** (αύξηση 2 χρόνου)
- IV. Η **Τριπλή** (αύξηση 3 χρόνου)

- ❖ Το **κλάσμα** αυξάνει κατά ένα χρόνο την χρονική διάρκεια του σηματοφώνου που τίθεται .
- ❖ Το **κλάσμα** τίθεται σε όλους τους φωνητικούς χαρακτήρες εκτός από τα Κεντήματα και την Υποροπή.

■

B. Χαρακτήρες διαιρούντες τον χρόνο

- I. Το **Γοργό** που ενώνει δύο σημάδια σε ένα χρόνο.
- II. Το **Δίγοργο** ενώνει τρία σημάδια σε ένα χρόνο
- III. Το **Τρίγοργο** ενώνει τέσσερα σημάδια σε ένα χρόνο.

Τα σημάδια διαίρεσης γράφονται πάνω ή κάτω από τα φωνητικά σημάδια κ ενώνοντας σε ένα χρόνο τον χαρακτήρα, επάνω στον οποίο έχει τεθεί με τον προηγούμενο τρόπο.

Συνεχές Ελαφρόν (=   )

Στην περίπτωση αυτή είναι σαν να έχουμε 2 απόστροφους με Γοργό στην πρώτη απόστροφο

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΜΕ ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΧΡΟΝΟΥ

π
q ————— π
q

————— π
q

π
q ————— π
q

—————

————— π
q

————— π
q

π
q ————— π
q

Γ. Χαρακτήρες διαιρούντες και αυξάνοντες τον χρόνο

I. Το Αργον

II. Το Δίαργον

III. Το Τρίαργον

IV. =
 $1/2 + 1/2 + 2$

(τρείς χρόνοι)

Στην περιπτώση αυτή το **Δίαργον** συνάγει τα **Κεντήματα** με τον προηγούμενο χαρακτήρα (ίσον) σε ένα χρόνο (μία χρονική μονάδα) και προσθέτουν στο **Ολίγον** δύο χρόνους.

8. Η ΣΙΩΠΗ – ΠΑΥΣΗ (ΛΕΙΜΜΑΤΑ ΡΥΘΜΟΥ)

- ❖ Για να δηλώσουμε τις Σιωπές (Παύσεις) στην βυζαντινή μουσική χρησιμοποιούμε τα σημάδια του χρόνου (αργίες). **Απλή** ·, **Διπλή** ■■ ή **Τριπλή** ■■■ που γράφονται μετά από **Βαρεία**
- ❖ Για την σημείωση του μισού χρόνου γράφεται η Σιωπή ενός χρόνου (**απλή**) με Γοργό από πάνω.
- ❖ Ο **Σταυρός** + είναι σημείο αναπνοής, φανερώνει Παύση το πολύ μιας άρσης ή μισού χρόνου, τον οποίο παίρνει από τον προηγούμενο χρόνο.
- ❖ Το **Υφέν** ενώνει δυο σημαδόφωνα στην ίδια φωνή χωρίς διακοπή.

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

9. ΣΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΑ

Τα φωνητικά σημάδια διακρίνονται σε «σώματα» και «πνεύματα». Τα «σώματα» γράφονται πάντα μόνα τους, ενώ τα «πνεύματα» που έχουν και μεγαλύτερη φωνιτική αξία γράφονται ως ανώτερα επάνω στα «σώματα».

Στα «σώματα» ανήκουν τα σημαδόφωνα

- ❖ Ίσον
- ❖ Ολίγον
- ❖ Πεταστή
- ❖ Απόστροφος

Στα «πνεύματα» ανήκουν τα σημαδόφωνα

- ❖ Κέντημα
- ❖ Υψηλή
- ❖ Ελαφρόν
- ❖ Χαμηλή

Τα Κεντήματα και η Υπορροή , δεν είναι ούτε σώματα ούτε πνεύματα.

10 . ΣΥΝΘΕΣΗ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ

- ❖ Για την ανάβαση ή κατάβαση περισσότερων της μιας φωνών (ή τόννων) χρησιμοποιούμε τους συνθετικούς χαρακτήρες.
- ❖ Τα φωνητικά σημάδια που γνωρίζουμε φανερώνουν ανάβαση και κατάβαση μίας, δύο και τεσσάρων φωνών.
- ❖ Η έλλειψη σημαδόφωνου για ανάβαση ή κατάβαση τριών φωνών καλύπτεται με την σύνθεση των σημαδιών μιας και δύο φωνών.

- ❖ Όταν το **Κέντημα** συμπλέκεται με το **Ολίγον** και είναι γραμμένο δεξιά ή κάτω από το **Ολίγον** τότε έχουμε υπερβατή ανάβαση 2 φωνών

- ❖ Επίσης υπερβατή ανάβαση 2 φωνών μπορούμε να έχουμε κ στην περίπτωση που έχουμε **Πεταστή** με **Ολίγον**, όπως φένεται παρακάτω.

- ❖ Για την συνεχή κατάβαση 2 φωνών υπάρχει το **συνεχές ελαφρόν**. Λειτουργεί σαν να έχουμε 2 **απόστροφους** με γοργό στην πρώτη απόστροφο.

- ❖ Για την υπερβατή ανάβαση τριών φωνών γίνεται σύνθεση του **Κεντήματος** με **Ολίγον** ή **Πεταστή**.

- ❖ Για την υπερβατή κατάβαση τριών φωνών έχουμε τη συμπλήρωση του **Ελαφρού** με την **Απόστροφο**.

❖ Η υπερβατή ανάβαση τεσσάρων φωνών γίνεται με την **Υψηλή** και φέρεται δεξιά πάνω στο **Ολίγον** ή στην **Πεταστή**.

❖ Η υπερβατή κατάβαση τεσσάρων φωνών γίνεται με το σημείο **Χαμηλή**

❖ Για την υπερβατή ανάβαση διαστήματος πέντε φωνών γίνεται σύνθεση της **Υψηλής** με **Ολίγον** ή **Πεταστής** προς τα αριστερά.

❖ Για την υπερβατή κατάβαση διαστήματος πέντε φωνών γίνεται σύνθεση της **Χαμηλής** με την **Απόστροφο** από κάτω.

❖ Για την υπερβατή ανάβαση έξη φωνών γίνεται σύνθεση των δύο χαρακτήρων πνευμάτων του **Κεντήματος** και της **Υψηλής** επάνω στα σώματα **Ολίγου** και **Πεταστής**.

❖ Για την υπερβατή κατάβαση διαστήματος έξη φωνών γίνεται σύνθεση της **Χαμηλής** με την **Ελαφρόν** από κάτω.

❖ Η υπερβατή ανάβαση επτά φωνών γίνεται σύνθεση του **Ολίγου** ή της **Πεταστής** με τα «Πνεύματα» **Κέντημα** και **Υψηλή**.

❖ Η υπερβατή κατάβαση διαστήματος επτά φωνών γίνεται με την συμπλοκή της **Χαμηλής** του **Ελαφρού** και **Αποστροφού**.

❖ Για μεγαλύτερα από την επταφωνία διαστήματα μέχρι δέκα και πέντε φωνές, γίνονται ανάλογες συμπλοκές σηματοδοφώνων, είναι όμως σπάνια η χρησιμοποίησή τους.

ΜΙΚΤΑ ΣΗΜΑΔΟΦΩΝΑ

ταυτοφωνία και άπλη ανάβαση

0 + 1

ταυτοφωνία και άπλη κατάβαση

0 - 1

άπλη κατάβαση και ανάβαση

- 1 + 1

συνεχής κατάβαση και άπλη ανάβαση

- 1 - 1 + 1 - 1 - 1 + 1

ύπερβατή κατάβαση και άπλη ανάβαση

- 2 + 1 - 3 + 1 - 4 + 1

μικτή ανάβαση

1 + 1 1 + 1 2 + 1 4 + 1 5 + 1 6 + 1

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

ν
 α — — — — — π
 q — — — — — β
 λ — — — — — η

— — — — — Δ
 α — — — — — η — — — — — β
 λ — — — — — π
 q

— — — — — ν
 α

ν — — — — — β — — — — — η — — — — — Δ — — — — — η
 α λ α α α α

— — — — — β — — — — — π — — — — — ν
 λ q α α α α α α

ν — — — — — β — — — — — Δ — — — — —
 α λ α α α α α α

β — — — — — ν
 λ α

12. ΠΑΡΕΣΤΙΓΜΕΝΑ

Όταν θέλουμε να δώσουμε σε ένα χαρακτήρα που έχει χρονική διάρκεια μισού χρόνου λόγω Γοργού, διάρκεια μεγαλύτερη του μισού ή μικρότερη του ενός χρόνου, τότε χρησιμοποιούμε το Γοργό που έχει δεξιά ή αριστερά μία τελεία. Τα γοργά αυτά ονομάζονται **παρεστιγμένα**.

Όταν ο χαρακτήρας έχει **Γοργό** με την **στιγμή αριστερά** τότε ο πρώτος χαρακτήρας έχει διάρκεια $\frac{3}{4}$ του χρόνου ενώ ο δεύτερος $\frac{1}{4}$.

Αντίθετα όταν ο χαρακτήρας έχει **Γοργό** με την **στιγμή δεξιά** τότε ο πρώτος χαρακτήρας έχει διάρκεια $\frac{1}{4}$ του χρόνου ενώ ο δεύτερος $\frac{3}{4}$.

$$\frac{3}{4} + \frac{1}{4} = 1\chi\rho$$

$$(1 + \frac{3}{4}) + \frac{1}{4} = 1\chi\rho$$

$$\frac{1}{4} + \frac{3}{4} = 1\chi\rho$$

$$(1 + \frac{1}{4}) + \frac{3}{4} = 1\chi\rho$$

Όπως έχουμε **Γοργά Παρεστιγμένα** έτσι έχουμε και **Παρεστιγμένο Αργό**.

13. ΧΡΟΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Η καταμέτρηση του δαπανώμενου χρονικού διαστήματος γίνεται με ισόχρονα χτυπήματα του χεριού σε θέση και άρση.

Η διάρκεια της χρονικής μονάδας που προσδιορίζει την ταχεία και αργή κίνηση ονομάζεται **χρονική αγωγή**.

Κατά την παράδοση υπάρχουν πέντε χρονικές αγωγές:

- I. Η αργή που περιέχει 44-80 κτυπήματα το λεπτό
- II. Η μέση που περιέχει 80-100 κτυπήματα το λεπτό
- III. Η μέτρια που περιέχει 100-168 κτυπήματα το λεπτό
- IV. Η ταχεία που περιέχει 168-208 κτυπήματα το λεπτό
- V. Η χύμα που περιέχει 208 μέχρι το διπλάσιο της ταχείας.

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

14. ΑΧΡΟΝΕΣ ΥΠΟΣΤΑΣΕΙΣ

Χαρακτήρες ποιότητας – Χειρονομικά σημάδια

Χαρακτήρες ποσότητας ονομάζονται τα σημάδια που είναι γνωστά και ως άχρονες υποστάσεις και δίνουν τον ιδιαίτερο τρόπο έκφρασης, το ποιόν, στους φθόγγους.

15. ΤΑ ΣΗΜΕΙΑ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ

- ❖ Η **Βαρεία** γράφεται μπροστά από τους χαρακτήρες, θέλει να προφερθούν με βαρύτητα και βρίσκεται στο ισχυρό μέρος του μέτρου.
- ❖ Το **Ψηφιστόν** τίθεται στο ισχυρό μέρος του μέτρου και θέλει να προφερθούν με ζωηρότητα και δύναμη οι χαρακτήρες αυτοί.
- ❖ Το **Αντικένωμα** γράφεται κάτω από τα σημαδόφωνα ποσότητας που τα ακολουθεί κατάβαση φωνής και ζητά να προφερθεί η φωνή με μικρότερο τίναγμα, το οποίο δίνει ζωηρότητα στο ψαλλόμενο φθόγο.
- ❖ Το **Ομαλόν** γράφεται κάτω από έμφωνους χαρακτήρες, συνήθως *Ίσον* ή *Ολίγον* και απαιτεί ομαλό κυματισμό της φωνής προς το οξύ και ακολουθεί πάντοτε κατάβαση.
- ❖ Ο **Σύνδεσμος** ή **έτερον** γράφεται σε μια μελική εκφορά για σημαδόφωνα ανάβασης και κατάβασης, χωρίς να διακόπτεται η φωνή.
- ❖ Το **Ενδόφωνον** χρησιμοποιείται στα **κρατήματα**, γράφεται κάτω από το σημαδόφωνο και απαιτεί να προφέρεται ο φθόγγος με στόμα κλειστό.

ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

16. ΠΕΡΙ ΡΥΘΜΟΥ

α. Ρυθμός στή μουσική ὀνομάζεται ἡ κατανομή τοῦ μέλους μέ ὀρισμένη τάξη σέ μέρη τά ὁποία ἔχουν ἴσο ἀριθμό χρόνων.

Ὁ ρυθμός στή μουσική εἶναι γνωστός ἀπό τήν ἀρχαιότητα στούς Ἑλληνας θεωρητικούς¹.

Τά συστατικά τοῦ ρυθμοῦ εἶναι οἱ **χρόνοι**, τά **μέτρα** (πόδες) καί ἡ **ρυθμική ἀγωγή**².

Οἱ χρόνοι ἀποτελοῦν τό περιεχόμενο τοῦ ρυθμοῦ καί εἶναι ἀπλοί ἢ σύνθετοι.

Ὁ ἀπλός χρόνος εἶναι ἡ μικρότερη χρονική μονάδα πού περιέχεται στό ρυθμό, δέν διαιρεῖται καί συμπίτει μέ τήν διάρκεια μιᾶς βραχείας συλλαβῆς, μετρεῖται δέ μέ μία κίνηση τοῦ χεριοῦ.

ΠΕΡΙ ΡΥΘΜΟΥ

β. Οί χρόνοι τοῦ μέλους συγκροτοῦν συμμετρικά σύνολα ἀπό δύο, τρεῖς, τέσσερεις χρόνους τά ὅποια ὀνομάζονται πόδες ἢ μέτρα³.

Κάθε μέτρο, ὅταν περιέχει δύο χρόνους ὀνομάζεται **δίσημο**, ὅταν περιέχει τρεῖς **τρίσημο**, ὅταν περιέχει τέσσερεις χρόνους λέγεται **τετράσημο**.

Ἡ ἐπανάληψη τῶν ἰδίων μέτρων μέσα στό μέλος δημιουργεῖ τόν δίσημο, τρίσημο, ἢ τετράσημο ρυθμό.

Ρυθμική ἀγωγή, λέγεται ἡ ταχύτερη ἢ ἀργότερη ἀπόδοση τῶν χρόνων τοῦ μέλους καί συμπίπτει μέ τήν χρονική ἀγωγή.

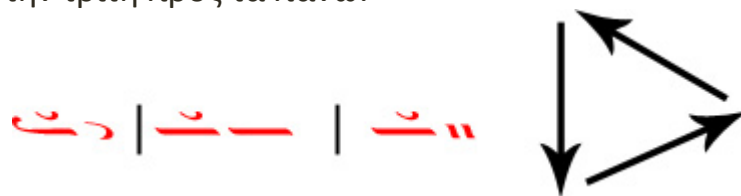
Ἡ καταμέτρηση τῶν χρόνων κάθε μέτρου γίνεται μέ ἰσόχρονες κινήσεις τοῦ χεριοῦ.

Τά μέτρα εἶναι ἢ ἀπλά (δίσημα, τρίσημα) ἢ σύνθετα, ἀποτελοῦνται δηλαδή ἀπό σύμπτυξη ἀπλῶν μέτρων.

- Στο δίσημο μέτρο οι κινήσεις γίνονται μία προς τα κάτω, μία προς τα πάνω

- Στο τρίσημο μέτρο οι ισόχρονες κινήσεις γίνονται με την πρώτη προς τα κάτω, την δεύτερη προς τα δεξιά και την τρίτη προς τα πάνω.

- Στο τετράσημο μέτρο η πρώτη κίνηση γίνεται προς τα κάτω, η δεύτερη αριστερά, η τρίτη δεξιά και η τέταρτη επάνω.

Ενώ όλες οι κινήσεις είναι είναι ισόμηκες και ισόχρονες , οι χρόνοι του κάθε μέτρου δεν τονίζονται το ίδιο.

Το πιο τονισμένο μέτρο από τα ισχυρά μέρη ονομάζεται **μετρικός τονισμός**.

Οι κενοί χρόνοι των μέτρων, που είναι Παύσεις ονομάζονται **λείμμα ρυθμού**.

ασκησεις

ν
αλ
Αλ λη λου ι α ν
Αλ λη λου ι α π
αλ λη λου ι α ν

Ο ΡΥΘΜΟΣ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΜΕΛΩΝ

18. ΤΟΝΙΚΟΣ ΡΥΘΜΟΣ

Στήν εκκλησιαστική μουσική το μέλος ντύνει τους ύμνους, η μελοποιΐα ακολουθεί το ποιητικό κείμενο, τα νοήματα του, τον τονισμό και τα διάφορα σχήματα μίμησης και πλοκής.

Στα εκκλησιαστικά μέλη οι τονιζόμενες συλλαβές αποτελούν τις θέσεις και την αρχή νέων μετρών. Για αυτό και ο τονισμός των εκκλησιαστικών μελών ονομάζεται **τονικός**.

Ο τονισμός δεν γράφεται μέσα στο μουσικό κείμενο αλλά αναπληρώνεται από τους ποιοτικούς χαρακτήρες και από τις αναβάσεις και καταβάσεις της φωνής.

Τά άρχαϊα ρυθμικά μέτρα

ΑΠΛΟΙ ΠΟΔΕΣ

1. Δίσημος

πυρρίχιος δισύλλαβος υ υ

2. Τρίσημοι - Ίαμβικοί

ό ίαμβος δισύλλαβος υ -

ό τροχαῖος δισύλλαβος - υ | - υ - υ τροχαϊκή διποδία

ό τρίβραχος ἤ χορείος τρισύλλαβος υ υ υ

3. Τετράσημοι - (Δακτυλικοί)

ό δάκτυλος τρισύλλαβος - υ υ

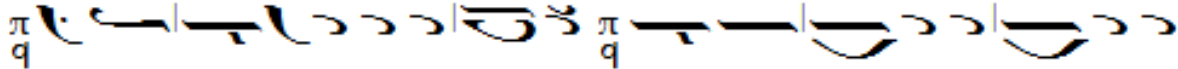
ό ανάπαιστος τρισύλλαβος υ υ -

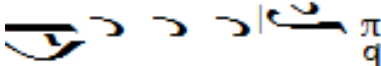
ό άμφίβραχος τρισύλλαβος υ - υ

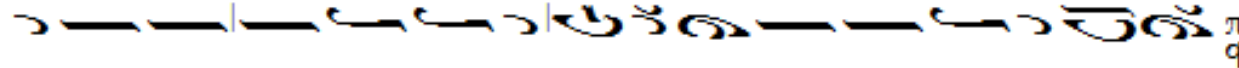
ό σπονδεῖος δισύλλαβος - -

ό προκελευσματικός τετρασύλλαβος υ υ υ υ

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Τω προ τω ων αι ω νων εκ Πα τρος γεν νη θεν τι α

ρε ευ στως Υι ω

και επ ε σχα των εκ Παρ θε νου σαρ χω θεν τι α στο ρως

ΟΓΔΩΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

19. ΣΗΜΕΙΑ ΑΛΛΟΙΩΣΕΩΝ

Υφέσεις και Διέσεις

- ❖ Η αλλοίωση του ύψους των φθόγγων της φυσικής διατονικής κλίμακας γίνεται με την μετατόπιση τους, μόνιμα ή παροδικά προς το οξύ ή προς το βαρύ.
- ❖ Κατά την αλλοίωση μικραίνει η μεγαλώνει κατά ορισμένα τμήματα του τόνου το διάστημα.
- ❖ Η μετατόπιση προς τον υψηλότερο φθόγγο γίνεται με την «**δίεση**» και σημειώνεται με το σημείο επάνω ή κάτω από το φθογγόσημο.
- ❖ Η μετατόπιση προς τον χαμηλότερο φθόγγο γίνεται με την «**ύφεση**» και γράφεται με το σημείο .

- ❖ Η δίεση και η ύφεση δεν μοιράζουν τους τόνους σε 2 ίσα μέρη αλλά σε 2 άνισα μέρη, από τα οποία το μεγαλύτερο λέγεται **αποτομή** και το μικρότερο λέγεται **λείμμα**.
- ❖ Η γενική δίεση του Βού και η γενική ύφεση του Ζώ ανήκουν στα φθορικά σημεία του γ' ήχου.
- ❖ Η γενική δίεση του Βού γράφεται στον φθόγγο Γα με το σημείο και θέλει τον φθόγγο Βου μόνιμα υψωμένο (ελκόμενο προς το Γα) ενώ η γενική ύφεση του του Ζω γράφεται πάνω στον φθόγγο Κε με το σημείο και θέλει τον Ζω μόνιμα σε ύφεση.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

α'
Ει σα α κου ου σο ον μου ου Κυ υ υ ρι ι ι ι ε..

β'
Ευ φραι νεται ε πι Σοι η Εκ κλη σι α Σου Χρι στε...

Η άσκηση έχει βάση τον Πα, ανήκει στον Πρώτο ήχο.

Η β' άσκηση έχει βάση τον Βου , ανήκει στον Τέταρτο ήχο.

ΕΝΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

20 . ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΗΧΩΝ

Ήχος ονομάζεται ένα μελωδικό σύνολο, το οποίο εξελίσσεται κατά καθορισμένους νόμους.

Οι ήχοι είναι οκτώ, τέσσερις **Κύριοι** : **α΄, β΄, γ΄, δ΄** και τέσσερις **Πλάγιοι**, **πλ. του α΄, πλ. του β΄, ο Βαρύς (πλ. τρίτος) και πλ. του δ΄**

Τα συστατικά γνωρίσματα των ήχων είναι τα εξής:

- Η **βάση** είναι ο φθόγγος απ' όπου μετρά την έναρξη του κάθε μέλος και όπου κάνει την τελική κατάληξη το μέλος.
- **Απήχημα** είναι μια σταθερή μελωδία, η οποία χαρακτηρίζει τον ήχο, ψάλλεται πρίν από την έναρξη του μέλλους για να προσδιορίσει την ποιότητα του ήχου.
- Τά παλαιά απηχήματα ήταν πολυσύλλαβα (άννάνες, νεχεάνες κ.λ.π.)
- μέ τήν αναλυτική μέθοδο άπλοποιήθηκαν καί περιλαμβάνουν μικρή μελωδία δύο – τριῶν φθόγγων.
- **Κλίμακα** είναι η διαδοχική εκτέλεση οκτώ φθόγγων με ορισμένα διαστήματα, τους οποίους χρησιμοποιεί ο ήχος κατά την πορεία του.

- **Δεσπόμενοι φθόγγοι** λέγονται οι συχνότερα επαναλαμβανόμενοι φθόγοι του ήχου, γύρω από τους οποίους δομείται η μελωδία και σημειώνονται με την μαρτυρία τους.
- **Καταλήξεις** λέγονται οι στερεότυπες μουσικές εκφράσεις με τις οποίες καταλήγει η μελωδία σύμφωνα με την στίξη του ύμνου. Αυτές διακρίνονται σε **Ατελείς** καταλήξεις που γίνονται σε ένα από τους δεσπόμενους φθόγγους, όταν το κείμενο έχει κόμμα ή ανω τελεία και στους **Εντελείς** που γίνονται κατά την διάρκεια του μέλους συνήθως στον φθόγο της βάσης όταν το κείμενο έχει τελεία και στις **Τελικές** που γίνονται στο τέλος του ύμνου και πάντοτε στο φθόγο της βάσης.
- Οί τελικές καταλήξεις τῶν ὕμνων διακρίνονται ἀπλῆς τελικές ὅταν ἀκολουθεῖ ἄλλο μέλος καί στίς ὀριστικές τελικές καταλήξεις ὅταν τελειώνει τό μέλος καί ἀκολουθεῖ αἴτηση, ἐκφώνηση, κλίση μέρους τοῦ λειτουργοῦ.

ΤΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΗΧΩΝ

Κάθε ήχος ψάλεται με ορισμένο σύστημα διαστημάτων. Τα βασικά συστήματα της βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής είναι το οκτάχορδο, το πεντάχορδο και το τετράχορδο.

Πρίν από τον μέλος του κάθε ήχου τοποθετούνται ειδικά σημάδια, τα οποία φανερώνουν τον ήχο, και αυτά είναι οι **Μαρτυρίες**.

Παίρνοντας σαν βάση τον φθόγγο Νη της φυσικής κλίμακας βρίσκουμε την βάση των ήχων ως εξής (σύμφωνα με τους παλαιούς δασκάλους).

- Ανεβαίνοντας μία φωνή στον **Πα**, έχουμε τον **Πρώτο ήχο**
- Με ανάβαση δύο φωνών, στον **Βού** βρίσκουμε τον **Δεύτερο ήχο**
- Με ανάβαση τριών φωνών, στον **Γα** βρίσκουμε τον **Τρίτο ήχο** και τον **Βαρύ εναρμόνιο ήχο**.
- Με ανάβαση τεσσάρων φωνών στον **Δί**, τον **Τέταρτο ήχο**
- Με κατάβαση τεσσάρων φωνών στον **Δι** βρίσκουμε τον **πλάγιο του Τετάρτου**, στον **Νη**.
- Με κατάβαση τεσσάρων φωνών από τον **Κε** βρίσκουμε τον **πλάγιο του Πρώτου**, στον **Πα** και τον **πλάγιο του Δευτέρου**.

ΔΕΚΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

21. ΤΑ ΓΕΝΗ ΤΩΝ ΗΧΩΝ

Το βυζαντινό μέλος ως προς την εσωτερική του δομή και συγκρότηση αποτελείται από τα παρακάτω συστατικά:

1. Το Γένος του ήχου
2. Το σύστημα
3. Τον ήχο
4. Το είδος της μελοποιϊας

Γένος ήχου ονομάζεται η ωρισμένη διάταξη τετράχορδων που αποτελούνται από τόννους του ίδιου είδους.

Τα γένη τις μουσικής είναι τρία

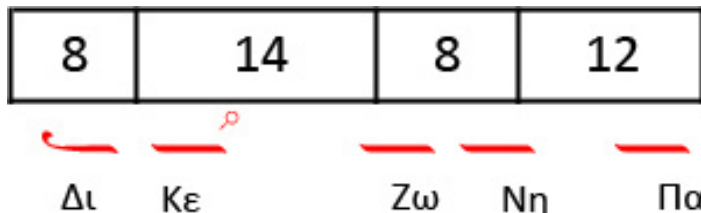
Το Διατονικό γένος: Περιέχει τέλεια τετράχορδα με τους τρεις φυσικούς τόννους, δηλ. ένα **μείζονα (12)**, ένα **ελάσσονα (10)** και ένα **ελάχιστο (8)** τόνο, ανεξάρτητα από την σειρά τους.

Οι ήχοι του διατονικού γένους είναι ο α', ο δ' και οι πλάγιοι τους.

ΤΟ ΧΡΩΜΑΤΙΚΟ ΓΕΝΟΣ

Το χρωματικό γένος: Περιέχει τόνους *υπερμείζονες, μείζονες* και *ελάχιστους* και μικρότερους του ημιτόνου, δηλ. αλλοιωμένα διαστήματα.

Οι ήχοι του χρωματικού γένους είναι ο β' (μαλακός χρωματικός) και ο πλάγιός του β' (σκληρός χρωματικός).

Μαλακό Χρωματικό

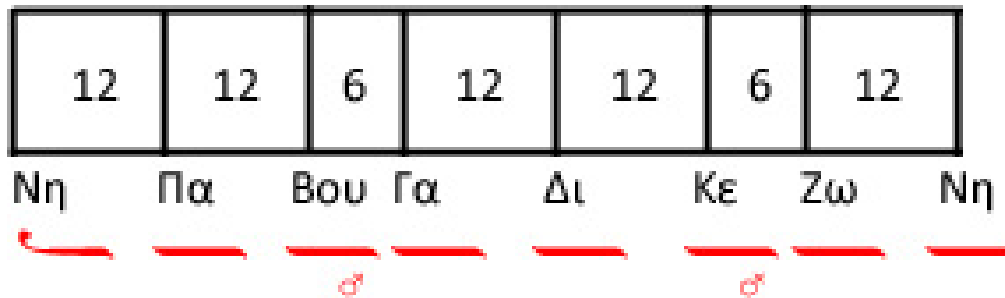

Σκληρό Χρωματικό

Το Εναρμόνιο γένος: Περιέχει τέλεια τετράχορδα που αποτελούνται από δύο μείζονες και ένα ημιτόνιο ανεξάρτητα από την σειρά τους.

Οι ήχοι του εναρμόνιου γένους είναι ο **Τρίτος** και ο **Βαρύς**.

Η εναρμόνια κλίμακα κατά το τετράχορδο σύστημα έχει μια **δίεση στον φθόγγο Βου** και μια **ύφεση στον φθόγγο Ζω**.

■

●

•

